

**НАҚШ ВА ИМКОНИЯТҲОИ ФАНИИ
ТЕХНОЛОГИЯ (ТАЪЛИМИ МЕҲНАТ)
ДАР ТАШАККУЛИ ШАХСИЯТ ДАР
МАРҶИЛАИ ҲОЗИРА**

Умаров Абдуқаҳҳор Насимҷонович, докторант
(PhD)-и МДТ «ДДХ ба номи акад.Б.Ғафуров»
(Тоҷикистон, Хуҷанд)

**РОЛЬ И ВОЗМОЖНОСТИ УРОКОВ
ТЕХНОЛОГИИ (ТРУДОВОГО
ОБУЧЕНИЯ) В ФОРМИРОВАНИИ
ЛИЧНОСТИ НА СОВРЕМЕННОМ
ЭТАПЕ**

Умаров Абдуқаҳҳор Насимҷонович, докторант
(PhD) ГОУ «ХГУ имени акад.
Б.Ғафурова» (Таджикистан, Худжанд)

**THE ROLE AND POTENTIALITIES OF
TECHNOLOGIES (ARTS AND CRAFTS)
IN FORMATION OF INDIVIDUAL AT
THE CONTEMPORARY STAGE**

Umarov Abduqahhor Nasimjonovich, PhD student in
the specialty 6D-010700 fine arts and drawing, SEI
“KSU named after acad. B. Gafurov” (Tajikistan,
Khujand), **E-mail:** umarov_270796@mail.ru

Вожаҳои калидӣ: меҳнатдӯсти, касб, технология, эҷодкорӣ, ғаёлият, ғайриғаёлол, ғаёлол, ангеа, ташаккули шахсият

Мақола ба баррасии масъалаи наҳви ва имконоти фанни технология дар шаклгирии шахсият дар замони муосир башида шудааст. Қайд карда мешавад, ки ҳар як шахс, хусусан дар кӯдакӣ ва наврасӣ, объекти иҷтимоист. Ҷомеашиносии шахсияти донишҷӯ як раванди бениҳоят муҳим ва мураккаб, натиҷаи ҳамкориҳои воқеии мактаб ва ҷомеа мебошад. Дар раванди ҷамъиятӣ кӯдак сифатҳои, ки ба ӯ барои зиндагӣ дар ҷомеа ниёз дорад, пайдо мекунад, ғаёлияти иҷтимоӣ, муошират ва рафторро азхуд мекунад, ташаккули иҷтимоии фард амалӣ мешавад. Омӯзиши санъати ороишӣ ва амалии мардуми тоҷик ба руиҳои хоҳиши зебоӣ мусоидат мекунад, эҳтиром ба анъанаҳои халқӣ ва арзишҳои фарҳангиро тарбия мекунад. Дар марҳилаҳои давраи зиндагии инсон вазифаҳо ва мақоми ӯ дар оила пай дар пай тағйир меёбад. Барои калонсолон, оила манбаи қаноатмандии як қатор ниёзи ӯ ва як дастаи хурдест, ки ба ӯ талаботи гуногун ва нисбатан мураккабро пешкаш мекунад. Сифатҳои шахсият, ки дар тарбияи онҳо бояд дар оила кӯшиши намояд: инсоф ва одоб; корхона ва самаранокӣ, шаъну шараф ва масъулияти шахсӣ; ташаббус ва интизоми баланди меҳнат. Таъкид шудааст, ки аллақай дар зинаи миёна баъзе кӯдакон тавачҷӯро ба омӯзиши гум мекунанд, зеро бо илова кардани фанҳои нав, маводи барнома мураккабтар мегардад.

Ключевые слова: трудолюбие, профессия, технология, творчество, деятельность, пассивный, активный, мотив, формирование личности

Каждый человек, особенно в детстве и юности, является объектом социализации. В статье рассматривается проблема социализации личности школьника, что представляет собой чрезвычайно значимый и сложный процесс, результат реального взаимодействия школы и общества. Отмечается, что в процессе социализации ребёнок приобретает качества, необходимые ему для жизнедеятельности в обществе, овладевает социальной деятельностью, общением и поведением; осуществляется социальное становление индивида. Определяется, что изучение декоративно-прикладного искусства таджикского народа способствует развитию стремления к прекрасному, воспитывает уважение к народным традициям, культурным ценностям. На стадиях жизненного цикла человека последовательно меняются его функции и статус в семье. Для взрослого человека семья является источником удовлетворения ряда его потребностей и малым коллективом, предъявляющим ему разнообразные и достаточно сложные требования. Подчеркивается роль семьи, которая призвана воспитать в детях такие качества, как честность и порядочность, предприимчивость и деловитость, достоинство и личная ответственность, инициативность и высокая дисциплина труда. Кроме того, указывается на снижение у части детей интереса к учёбе в среднем звене, что связано с введением новых предметов и усложнением программного материала.

Keywords: industriousness, profession, technology, creation, activity, passive, active, motive, personality formation

Each person, especially a child, or an adolescent, is an object of socialization. Socialization of a pupil as an individual is an extraordinarily significant and complex process being the result of real interaction

between school and society. In the process of socialization, a child acquires certain qualities he needs for life activities in society, he / she masters habits and abilities which enable him/her to live among other people, communication and behave our; thus individual's social formation take place. The study of ornamental – applied art of the tajik nation promotes the development of aspiration for the beautiful, it rears respect for national traditions, cultural values. At the stages of man's life cycles following one another the person's functions and family status change consequentially. For an adult individual family is a source of catering a number of his/her needs and small collective the members of which lay various and rather complicated claims to him/her. Individual's qualities the family is obliged to imbue its youngster with include such notions as honesty and decency, enterprise and efficiency, dignity and personal responsibility, initiative and high labour discipline. Thus, the article dwells on the idea that already at the middle link of studies a part of children lose interest in the formers as there appear new subject and curricula material increases.

Маълум аст, ки ҳар як шахс, чӣ дар кӯдакиву, наврасӣ ва ҷавониву калонсолӣ объекти иҷтимоӣ мебошад. Иҷтимоигардонии шахсияти хонанда як раванди муҳим ва мураккаб, инчунин ҳамкориҳои воқеии мактаб ва ҷомеа мебошад. Дар ин раванд кӯдак сифатҳои барои ҳаёт дар ҷомеа зарурӣро пайдо мекунад, ғайбати иҷтимоӣ, муошират ва рафторро азхуд мекунад, ташаккули иҷтимоӣ шахс ба амал бароварда мешавад.

Педагогӣ рӯс О.Ю. Ефремов оид ба хусусиятҳои шахсият чунин гуфтааст: «Хусусиятҳои иҷтимоӣ психологияи шахсият аз чунин омилҳо иборат аст: дохилшавӣ ба низомӣ алоқаи байнишахсиятӣ; одамдӯстӣ (иртиботӣ); ҷой дар коллектив (пешсаф будан миёнаҳол, берун аз коллектив; дараҷаи таъсир ба дигарон обрӯмандӣ); қобилияти одаткунӣ ба шароитҳои хониш дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ» [2, с. 80].

Оила муҳити табиӣ ва судмандтаринест, ки дар он шахсияти кӯдак, муносибати ӯ ба ҳама ҷабҳаҳои зиндагӣ, аз ҷумла коршакл мегирад. Оила ва мактаб ба давраи муносибатҳои бозорӣ дохил шуда, худро дар шароити нави тарбияи меҳнатӣ наврасон қарор доданд.

«Оила – як ниҳоди иҷтимоӣ ва воҳиди асосии ҷомеа буда, бо хусусиятҳои зерин тавсиф карда мешавад: издивоҷи ихтиёрӣ; аъзоёни оила бо ҳаёти маъмул алоқаманданд; ба муносибати хонадоршавӣ қадам ниҳодан; кӯшидан дар роҳи таваллуд, ҳаёти иҷтимоӣ ва тарбияи фарзанд» [12, с. 120].

Инкишофи ҳамаҷонибаи ҳамоҳанги шахсиятро ҳадафи тарбияи доништа, барои муаллимон дарки шахсияти хонанда дар маҷмӯъ, ки ба ин ҳадаф мувофиқ аст ва модели педагогӣ онро доштан муҳим аст. Чунин ғояҳо барои идоракунии самараноки раванди таълимии мақсаднок заруранд, ки дар он шахсияти хонанда ҳамчун ҳадафи ӯ, ҳам объекти таъсири муаллимон ва субъекти рушди худ амал мекунад ва дар натиҷаи ғайбати тарбиявии муаллимон, нишондиҳандаи самаранокии он аён мешавад. Аз сабаби гуногунии функсияҳо, модели педагогӣ шахсият бояд бисёрҷанба ва гуногунҷабҳа бошад.

Э.В. Шубникова ба модели рафтори мувоҳида бо фишори функционалӣ таъна намуда, сохтори зерини мафҳуми «ҳаёт» - ро муайян мекунад: қобилият ва имконоти арзёбии маърифатӣ ваъҷияти проблемавӣ; худфаҳми мусбӣ; маҳалли дохилии назорат; салоҳияти иҷтимоӣ (маҳорати муошират бо дигарон ва дониш дар бораи воқеияти иҷтимоӣ); зуҳури устувори мансубият (хоҳиш ва кӯшиши муошират бо одамон); ҳамдardӣ; мавқеи шахс дар робита бо зиндагӣ, марг ва ишқ; маънавият ва сохтори арзишманди шахсият» [3, с. 155].

«Модел 1) намуди баъзе маҳсулот барои истеҳсоли силсилавӣ; 2) намуд, тамға, намунаи сохт; 3) таҷдиди ашё дар шакли ихтисоршуда ё калоншуда; 4) предмети тасвир дар санъат; 5) намунаи предмете, ки барои сохтани қолаб ҳангоми рехтан ё таҷдиди маводи дигар истифода мешавад; 6) диаграмма, тасвир ё тавсифи ягон предмет. Ҳодисаҳо ё раванд дар табиат ва ҷомеа» [12, с. 327].

Дар низомӣ ҳаёт дар бораи шахсияти хонанда се ҷиҳатро фарқ кардан мумкин аст: ҳаёти ӯ ҳамчун ҳадафи раванди тарбия, ҳамчун объекти воқеан мавҷудаи тарбия ва ҳамчун субъекти раванди рушди худ. Муаллимон дар ғайбати худ модели идеалии шахсияти хонандаро ҳамчун ҳадаф роҳнамоӣ мекунад ва раванди тарбияро бо хонандагон воқеӣ мувофиқи тасаввуроти онҳо дар бораи имкониятҳои фарзанди худ ҳамчун субъекти рушди худ месозанд. Бо муваффақиятҳои муайян дар кори таълимӣ ба даст овардан, муаллимон маълумотро дар

бораи хонандаи воқеӣ ҳамчун объекти тарбия бо ғояҳои идеалии дар онҳо муқарраршуда муқоиса мекунад ва ба раванди тарбия ислоҳҳо ворид мекунад, ки натиҷаи воқеиро ба модели идеалӣ наздик мекунад; натиҷаҳои ин муқоисаҳо барои арзёбии самаранокии тамоми низоми кори тарбия истифода мешаванд. Таваҷҷӯҳи худро ба ғояи шахсияти хонанда ҳамчун ҳадаф, ҳамчун субъекти раванди таълим, муаллимон хонандагони мактабхоро ба худмӯзӣ ташвиқ мекунад.

Ҳамин тариқ, модели педагогии шахсияти хонанда ба ғояи он ҳамчун ҳадафи раванди таълим - модели идеалии он така мекунад.

Мушкилоти сохтани чунин модел омӯзгоронро кайҳо ба ташвиш овардааст. Муддатҳои тӯлонӣ бахшо дар бораи он ки хатмкунандагони мактаб бояд чӣ гуна сифатхоро дошта бошанд, он чӣ гуна шахсиятро ташаккул диҳад.

Ин ҷустуҷӯҳо аз солҳои аввали мавҷудияти мактаби шӯравӣ дар доираи таҳияи концепсияи шахсияти шахси нав, ки бо ҷаҳонбинии марксист-ленинӣ, ахлоқи баланд, сифатҳои инкишофёфтаи коллективизм, ватандустӣ ва интернационализм мебошад. «Аз ин мебарояд, ки акнун одами навро ба тарзи нав сохтан даркор. Ба тарзи нав, ту дуруст гуфти: Лекин чӣ хел карданаширо ҳеҷ кас намедонад. Ту ҳам намедонӣ? Ман ҳам намедонам» [10, с. 8].

Коркарди нокифояи ғояҳои фалсафӣ, ки ҳамчун усули методологии ҷустуҷӯҳо дар педагогика хизмат мекарданд, дар аввал боиси эҷоди формулаҳои глобалии "одами мубориз", "одами бинокори коммунизм" гардид, ки барои табиати шиоришон дар замони худ аз ҷониби А.С. Макаренко танқид шудааст. Бо назардошти он, ки модели педагогии шахсият бояд амалӣ бошад, А.С. Макаренко дар таҳияи он фикр кардааст, ки ғояхоро дар бораи шахсияти коргари баландхисоси муосир роҳбарӣ кунад. Тамоми низоми таълими ӯ барои татбиқи чунин намуна тарҳрезӣ шуда буд, ки ҷузъи муҳими он меҳнати пурсамари хонандагон буд. Мавқеъҳои ибтидоии ин равишро ҳоло, хусусан дар соҳаи таҳсилоти касбӣ истифода бурдан мумкин аст. Аз қадим масъалаи асосии мактаб омодагӣ ба ҳаёт ва меҳнат ба ҳисоб меравад. Имрӯзҳо ин масъала хеле муҳим мебошад. Вобаста ба шароитҳои нави иқтисодиву иҷтимоӣ шакл ва мазмуни он тағйир ёбад ҳам, вале моҳияти он тағйир наёфтааст. Дар мавриди таҳияи концепсияи педагогии шахсияти хонандаи мактаби таҳсилоти умумӣ бошад, пас бунёди он, бешубҳа, ба принципҳои васеътар асос ёфтааст, зеро мактаби ҳозиразамони ягонаи меҳнатии политехникӣ коргарони оянда, олимони, хидматгузoronро таълим ва тарбия медиҳад. Коргарон ва рассомон, насли наврасро барои кор дар ҳама гуна соҳаҳои хоҷагии халқ, идома додани таҳсил, зиндагии оилавӣ, хидмат дар сафҳои Қувваҳои артиши миллӣ, ташкили оқилонаи истироҳат омода месозанд. «Ҳамзамон, мактаб бояд имконот ва хусусиятҳои рушди инфиродии ҳар як хонандаро ба назар гирифта, дар рушди қобилият ва майлҳои эҷодии ӯ саҳмгузор бошад» [18, с. 33].

Аён аст, ки ҳангоми сохтани концепсияи педагогии шахсияти хонанда ғояҳои аввалия бояд дар шахси шӯравӣ ҳамчун як нави муайяни шахсият, новобаста аз мансубияти касбии ӯ, бошанд. Мувофиқи ин ғояҳо бояд як қатор хусусияти интегратсионӣ дар сохтори шахсияти хонандаро ҷудо кард; ҳангоми тартиб додани чунин хусусиятҳо принципи гуногунрангии заруриро ба назар гирифтани муҳим аст.

«Оид ба муаммои шахсият бисёр раваншиносон ибрази ақида кардаанд, масалан В.Н. Мясишев чунин қайд кардааст: Ҷараёни инкишофи ҷамъияти муосир ба он тавсиф карда мешавад, ки дар ягонагии табиӣ бо маҷмӯи равандҳо дар соҳаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ-сиёсӣ ва ҳаёти маънавӣ ба сифати масъалаи воқеан гузошташуда тарбияи шахсияти намуди нав амалӣ карда шавад, ки тимсоли он дар зарфи садсолаҳо предметҳои ҷустуҷӯҳои эҷодии бисёр намояндагони тараққиқарвари зеҳни ҷамъиятӣ буд» [9, с. 107].

«Гуфтан мумкин аст, ки шахсият воқеан ду маротиба таваллуд мешавад: бори аввал – вақти ташаккулёбии полимотиватсионӣ ва тобеияти амали ӯ дар шаклҳои возеҳ зоҳир шавад, бори дувум – вақте ки шахсияти бошурунаи ӯ ба вучуд меояд» [7, с. 175].

Б.Ф. Ломов оид ба инкишофи шахсият қайд мекунад: «Асоси умумии объективии сифатҳои шахсият низоми муносибатҳои иҷтимоӣ мебошад. Ба ин маъно, ҷомеа шахсиятро ба вучуд меорад. Шахсият ва ҷомеа ба якдигар ҳамчун ду нерӯи мутақобилаи гуногун муқобилат намекунад. Шахсият узви ҷомеа ва маҳсули он мебошад» [8, с. 65].

«Шахсият ҳамчун яклухтӣ инкишоф меёбад. Танҳо вақте, ки шахс ин ё он шакли рафторро азхуд мекунад, танҳо дар он сурат вай ӯро ба сатҳи балантар мебардорад» [6, с. 156].

Дар қатори дигар фанҳои барномаи таълим "Технология" (таълими меҳнат) на танҳо дар иҷтимоигардонии кӯдак, балки дар ташаккули шахсият дар шароити муосир саҳм мегузорад. Азбаски дарсҳои технология асосан амалӣ мебошанд, барои омӯзгор имкониятҳои васеъ мавҷуданд, ки хонандаро ба фаъолияти мустақилонаи эҷодӣ ҷалб кунанд. Ҳар як омӯзгор медонад, ки хонандаи манфиатдор беҳтар кор мекунад. Агар шавқ дошта бошад, пас кӯдак хоҳиши омӯхтан, васеъ кардани доираи ҷаҳонбинии худро дорад. Фаъолияти омӯзгор бояд маҳз ба рушди шавқи устувори маърифатии хонанда равона карда шавад. Баланд бардоштани сатҳи ҳавасмандии хонандагон ба омӯзиши фанни технология самти муҳим ва таъхирнопазири ҷустуҷӯи омӯзгорӣ мебошад, зеро имрӯз «сусттар шудани» таваҷҷӯи хонандагон ба таҳсил мушоҳида мешавад. Яке аз вазифаҳои асосие, ки муаллим бояд дар назди худ гузорад ин баланд бардоштани сатҳи ҳавасмандкунӣ барои омӯзиши бахшҳои алоҳидаи технология (таълими меҳнат) бошад. Ҳалли ин мушкилот ба муаллим кӯмак мекунад, ки сохтори дарс, истифодаи шаклҳои гуногуни таълим, тарзҳо ва усулҳои бодикқат андешидашудаи пешниҳоди маводи таълимиро дақиқ ба нақша гирад.

Дар донишҳои психологӣ дар намуди ҷамъбаастшуда қонуниятҳои психологӣ даркшудаи таълим ва тарбия, ташаккули шахсияти кӯдак дар давраҳои гуногуни синнусолӣ ва дар шароити гуногуни фаъолият (бозӣ, таҳсил, меҳнат) алоқаи муҳим ва муносибат дар соҳаи зухуроти педагогӣ ва психологӣ инъикос ёфтаанд. Бе мурочиат ба психология – дар ин хусус ҳар як педагог медонад – ҳамаи рафтори кӯдак фаҳмида намешавад. Бо вучуди он «фаъолияти асосии мураббӣ ҳанӯз, – К.Д. Ушинский қайд карда буд, – дар соҳаи зухуроти психологӣ ва психифизикӣ ба вуқӯъ меояд» [17, с. 12].

Тағйироте, ки дар шури кӯдак зери таъсири таълим ва тарбия ба амал меояд на ҳамеша барои мушоҳида дастрас ва равшан аст ва бинобар ин, пешгӯӣ кардан мушкил аст. Натиҷаҳои наздики кори худро, ҷӣ тавр шудани онро дида натавониста педагог маҷбур мешавад танҳо тахмин кунанд. Дар навбати худ, дида тавонистани натиҷаи ин ё он таъсиррасонии педагогӣ ӯ метавонад танҳо дар ҳолате, ки агар ба дониш дар бораи қонуниятҳои ин таъсиррасонӣ ба шахсият, дар бораи он, ки ҷӣ тавр ин ё дигар натиҷаҳои таълим ва тарбия ташаккул меёбад, таъқ кунанд.

«Илми равоншиносӣ далелҳои бисёри арзишнокро ҷамъ кардааст, ки истифодаи он метавонад мазмун ва ташкили таълими меҳнат ва меҳнати истеҳсолии хонандагонро назаррас ғаний гардонад, пурратар захираҳои дохилии он шахсиятро истифода барад, дар таълими меҳнат низом ва туфайли он арзишҳои тарбиявии онро баланд бардорад» [4, с. 56].

Аҳамияти меҳнат дар инкишофи ҷамъият дар умум ва шахсият дар фавқуллодагӣ эътироф шудааст. Бо меҳнат пешрафти илм ва техника, моҳияти одам ва ҳастӣ, парвозҳои эҷодҳои илмӣ одам, ташаккул ва дигаргуншавиҳои хислатҳои ӯ алоқаманд мебошад. «Одамон, қайд кардааст К.Маркс, – худро дар чунин андоза таҳқиқ мекунанд, дар кадом ҷаҳони боигарӣ, ки аз тарафи онҳо бунёд шудааст таҷдид мекунанд» [11, с. 135].

Меҳнат аз рӯи баҳои табибон, ин зарурияти биологӣ мебошад. «Майна бо харобӣ ва бетартибӣ меояд, - менависад олими биологӣ машҳур, муаллифи назарияи Г. Селье, – агар мо онро доимо барои машғулияти арзанда истифода набарем» [14, с. 48].

Дар ташаккули ҳавасмандӣ коллектив, муҳите, ки хонанда дар он аст, нақши маҳсус мебозад. Дар ин вазъият, баланд бардоштани фаъолият ба усули гурӯҳии кор ва гурӯҳҳои хурд нақши муҳим мебозад. Ин ба мустақилият, масъулияти муштарақ барои натиҷа имкон медиҳад. Шакли дигари кори дастаҷамъона, ки бомуваффақият ба баланд бардоштани шавқ ба фан мусоидат мекунад, ин фаъолияти лоиҳавии хонандагон мебошад. Усули лоиҳа ба хонандагон имкони бузурге барои омӯхтан, ихтироъ кардан, ҳалли мушкилот ба тариқи нав, эҷоди маҳсулот, санҷидан ва дар шароити воқеӣ баҳо доданро медиҳад. Истифодаи фаъолияти лоиҳа қобилияти ташаккул додани шавқи доимиро ба омӯзиши фан ба таври боварибахш собит мекунад. Ва агар лоиҳа хусусияти коллективӣ дошта бошад, хонандагон иҷрои вазифаҳои нақши ҳосилшударо меомӯзанд, натиҷаҳои кори муштарақро таҳлил мекунанд, яъне ба хонандагон имкон медиҳад, ки малакаҳои кор дар гурӯҳро пайдо кунанд.

Мавзӯи лоиҳаро интихоб ва иҷро намуда, хонандаҳо соҳаи истифодаи донишҳои пеш ҳосил намудаи худро меёбанд, қобилияти худро сарф менамояд, ташаббускориро нишон медиҳанд,

қобилияти худро сарф менамояд, ташаббускориро нишон медиҳанд. Методи лоиҳавӣ имконият медиҳад, ки на танҳо элементҳои эҷодӣ доштани хонандаҳо бедор шавад, балки шароит фароҳам меояд, ки онҳо рушд ёбанд. Пеш аз интихоби мавзӯи лоиҳа ба хонандагон миқдори камтари мавзӯҳои намунавӣ пешниҳод карда мешавад. Ин ба он хотир аст, ки хонандагон мустақилона ба мавзӯи ҷолиби худ таваҷҷӯҳи бештар зоҳир намоянд. Лоиҳа аз рӯи нақшаи муайян иҷро карда мешавад, ба онҳо пешниҳод карда мешавад, ки ҳар як қисми лоиҳаро эҷодкорона амалӣ созанд.

Қайд кардан зарур мебошад, ки ҳар як дарси фанни технология – ин дарси ҳаёт аст. Ин фанни мактабӣ ба хонандагон дониш ва малакаи заруриро, ки ҳар рӯз дар ҳаёт лозиманд фароҳам оварда, ҳамаи бахшҳо ва мавзӯҳои лоиҳасозии эҷодкорӣ мувофиқат мекунад.

Дониши фанни технология дар ташаккулиятро шахсият маъмулан эътироф карда мешавад. Фанни "Технология" як фанни интегратсионист, ки дониши аз математика, физика, химия ва биология бадастомада ва истифодаи онҳоро дар саноат, энергетика, коммуникатсия, кишоварзӣ, нақлиёт ва дигар соҳаҳои фаъолияти инсон нишон медиҳад.

Омӯзиши фанни технология (таълими меҳнат) ба ҷавонон имкон медиҳад, ки дониши умумӣ ва қисман дониши махсус гиранд ва рушди зеҳнӣ, ҷисмонӣ ва эстетикӣ донишҷӯён ва мутобиқати онҳоро ба шароити муосири иҷтимоӣ иқтисодӣ таъмин кунанд.

Ҳадафи асосии фанни технология (таълими меҳнат) омода намудани хонандагон ба ҳаёти мустақили меҳнатӣ мебошад. Назария ва амалияи технологияҳои навро ба вучуд меоранд, ки соҳаҳои фаъолиятро фаро мегиранд. Технология (таълими меҳнат) дар мактаб ҳамчун таълим ва меҳнат баррасӣ мешавад, ки фаъолияти хонандагонро дар асоси илм тарзи коркарди маводҳои гуногун дигаргун месозад.

Фанни технология (таълими меҳнат) ба хонандагон имкон медиҳад, ки фаъолияти маърифатӣ ва субъектӣ-трансформатсионӣ синтез карда шавад, хонандагон метавонанд дар асоси воқеӣ дониш, ва малақаҳои таъсири инсон ба олами моддиро гиранд, низоми ягонаи мантиқӣ ҳамкориҳои инсонро бо табиат, бо олами моддӣ ба вучуд оранд.

Тамоми раванди таълим дар дарсҳои технология (таълими меҳнат) ба ташаккули шахсияти ҳамаҷониба ва ҳамоҳангшудаи хонандагон равона карда шудааст ва тарбияи меҳнатӣ ҷузъи зарурии раванд мебошад. Чи хеле, ки дар мақолаи [1,с.119] қайд карда шудааст ташкили фаъолияти таълимӣ-маърифатии хонандагон дар раванди таълими фанни технология (таълими меҳнат) бо мақсади тарбияи шахсият аз рӯи чунин технология ба ҳар як хонанда имконияти мустақилона кор кардан, соҳиб шудан ба методҳои фаъолияти ақлӣ ва сифатҳои инкишофёбандаи шахсиятро фароҳам меоварад.

Ҳадафи таълими технология (таълими меҳнат) бояд аз инҳо иборат бошад:

- дарк кардани муҳаббат ба меҳнат ва эҳтиром ба одамони меҳнатӣ;
- шиносии хонандагон бо асосҳои муосири истеҳсолот, сохтмон, нақлиёт, хизматрасонӣ;
- ташаккули малақаҳои меҳнатӣ дар хонандагон дар раванди таҳсил ва меҳнати ғоибонаи ҷамъиятӣ;

- ҳавасмандгардонӣ ба интихоби бошууронаи касбҳо ва гирифтани таълими ибтидоии касбӣ.

Дар раванди дарси технология (таълими меҳнат) хонандагон мустақилият ва суботкориро дар ҳалли масъалаҳои меҳнат меомӯзанд, банақшаگیرӣ ва иҷрои меҳнати ғоибонаи ҷамъиятиро меомӯзанд ва ба таври дастаҷамъона кор мекунад.

Технология (таълими меҳнат) ҷузъи органикии таълим мебошад. Он ба ташаккули меҳнатдӯстӣ, фаъолияти меҳнатӣ, сифатҳои шахсе, ки барои фаъолияти меҳнати ӯ ба манфиати умум заруранд, равона карда шудааст.

Дар концепсияи миллии тарбия оид ба тарбияи меҳнат чунин оварда шудааст: Меҳнат моҳияти ҷамъиятии инсон ва шаҳрвандро ташкил мекунад. Малақаҳои корӣ дар инсон ҳанӯз аз оила ва кӯдакостон оғоз ёфта, аз содда ба мураккаб ва аз каммаҳсул ба самаранок табдил меёбад.

Тарбияи меҳнатӣ ва интихоби касб имконият фароҳам меорад, ки шаҳрванд корро дӯст дорад, ошноӣ ва мушоҳида ба намудҳои зиёди шуғл водор месозад, ки аз байни онҳо барои худ беҳтаринашро интихоб намояд. Мақсади асосии тарбияи меҳнатӣ ва интихоби касб дӯст доштани кор ва аҳли он, инчунин интихоби шууронаи касб мебошад.

Рушди ҳамоҳангии хонандагон асоси ташаккули шахсияти оянда мебошад. Ин ба ҳалли бомуваффақияти бисёр масъалаҳо вобаста аст, ки дар байни онҳо масъалаҳои тарбияи ахлоқӣ ва зебоипарастӣ ҷои махсусро ишғол мекунад.

Мафҳуми этика ва зебоипарастӣ ҳамеша бо ҳам зич алоқаманд аст. Дар раванди ташаккули шахсияти хонанда, таъсири эстетикӣ санъат бузург аст. Санъат эҳсосот ва ҳиссиёти амиқи инсонро тарбия мекунад.

Тарбияи эстетикӣ раванди мақсадноки ташаккули муносибати эстетикӣ шахс ба воқеият мебошад. Дар баробари ин, ба дарк ва дарки зебоиҳо дар фаъолияти меҳнатӣ диққати махсус дода мешавад, аз ин рӯ, ташаккули тарбияи зебоипарастии хонандагон дар мисоли санъати ороишӣ – амалӣ барои ташаккули фарҳанги ҳаёти ҳаррӯза аҳамияти калон дорад. Хонандагон бо образҳои санъати халқӣ шинос шуда, худро дар олами тасвирҳои афсонавӣ, рангҳои дурахшон, нақшҳо, ороишҳо, шаклҳои ифодаи зебошаклӣ пайдо мекунад, ки ба ҳиссиёт ва ғояҳои онҳо аз ҷама наздиктаранд.

«Тарбияи зебоипарастӣ – раванди мақсадноки ташаккул дар насли наврас талабот ба арзишҳои баланди маданӣ ва маънавӣ ва дар оянда бой гардонидани онҳо, инкишофи қобилиятҳои эҷодӣ, маданияти зебоипарастӣ» [5,с.132]. Дар ташаккул ва рушди шахсияти хонандагон нақши тарбия калон буда барои инкишофи минбаъдаи хонандагон зарур мебошад. Қайд карда шудааст, ки мафҳуми тарбия, мазмуни он, муносибати маҷмӯӣ ба кори тарбия, асосҳои илмӣ раванди тарбия, назария ва методикаи корҳои тарбия, шакл ва методҳои тарбия, раванди асосии тарбия, сифати тарбия, ба тарбия ва ташаккули шахсияти хонандагон нақши ҳалкунанда мебозад [15,с.134;16,с.46].

Дар раванди таълим қобилияти дидани зебоиҳои табиат, шаклҳо, рангҳои гуногун, мушоҳида, хотираи визуалӣ, тафаккури ҳаёли, ташаккули малакаҳои фарҳанги меҳнат, истеҳсоли маҳсулоти ҷавобгӯи меъёрҳои зебоӣ инкишоф меёбад.

Фанни технология (таълими меҳнат) ҳисси зебоиро инкишоф медиҳад, завқи баланди эстетикӣ, қобилияти дарк ва қадр кардани асарҳои бадеиро ташаккул медиҳад.

Тарбияи эстетикӣ ин тарбияи қобилияти дарк ва дуруст дарк намудани зебоӣ мебошад. Одами ба таври мувофиқ рушдёфта наметавонад барои зебо зиндагӣ ва кор кардан кӯшиш кунад.

Дар ташаккули шахсият истифодаи унсурҳои санъати халқӣ, санъати ороишӣ, амалӣ дар синф нақши муҳим мебозад.

Меҳнати дастии эҷодӣ, ки асоси фаъолияти ҳунарҳои бадеии халқро ташкил медиҳад, ки дар маҷмӯъ қобилияти инсонро ҳис кардан ва эҷод кардан, кор кардан ва лаззат бурдан, омӯхтан ва таълим додани дигарон зоҳир мекунад.

Омӯзиши санъатҳои ороишӣ ва амалии халқӣ тоҷик ба инкишоф кӯшиш намудан ба зебоӣ мусоидат мекунад, эҳтиром ба анъанаҳои мардумӣ ва арзишҳои фарҳангиро тарбия менамояд. Мафҳуми мерос, анъана дар таълими санъати ҳунарҳои бадеӣ ҳамеша барои идома аз ҷама беҳтарин ва арзишманд муҳим буд. Тасвирҳои зебоӣ санъати ороишӣ ва амалӣ дар тарбияи эҳтиром ва муҳаббат ба фарҳанги минтақаи худ, ватани худ кӯмак мерасонанд.

Боз як боби дигари фанни технология (таълими меҳнат) ин лоиҳаи эҷодӣ мебошад, ки олимони тоҷик А.Э. Сатторов, Б.Н. Алламуродов дар монографияи худ Масъалаҳои ташаккули маҳорати эҷодӣ-техникӣ хонандагон чунин қайд кардаанд:

Нерӯи ташаккулдиҳандаи меҳнати эҷодӣ омилҳои тавоноии сифатҳои шахсии хонандагон, аз қабилҳои фаъолият, ҳавасмандӣ, пурдиққатӣ, сарфакорӣ ва ғ. Ташаккули онҳо ба тарбияи ҳислатҳои иродаи қавӣ оварда мерасонад: суботкорӣ дар рафъи мушқилот, истодагарӣ дар ҳаракат ба самти ҳадаф, бо муваффақ анҷом додани масъала.

Озмоиши ин масъала шишон дод, ки банақшагирии мунтазами ташаккули ин ҳислатҳои шахсият муваффақиятҳои муайян медиҳад. Масалан, рушди фаъолият ва худтаъминкунии хонандагон дар раванди истифодаи мушқилот ва ҳалли масъалаҳои техникӣ дар таҳияи ороиши маҳсулот руҳ медиҳад. Баргарф кардани душвориҳо ва ташаккули истодагарӣ тавассути омезиши принсипи дастрасӣ ва иҷрошаванда бо ташвиқи эътимоди хонандагон ба қувваи худ ба даст оварда мешавад. Бодикқатӣ ва сарфакорӣ дар ҷараёни назорати мақсадноки кори амалии хонандагон ташаккул меёбад.

Кори эҷодӣ имкон медиҳад, ки узвҳои ҳисси биной, шунавоӣ, бӯӣ ва ғайраҳои хонандагон инкишоф ёбанд, масалан, ташаккули ҷашм, яъне дуруст муайян кардани андозаи як ашёи моддӣ, ки ҷашм дар мекунад, вақте ки дар синф машқҳои карда мешавад: андозаи онро бо ҷашм муайян кардан ва сипас онро бо ченак чен кардан. Шунавоии хонандагон ҳангоми истиҳсоли маснуот ва моделҳои ҳангоми эҷоди таъсири садо бо асбобҳои ва таҷҳизоти қорӣ рушд мекунад садои ларзиш ҳангоми арра кардани металл дар искана, садоҳои росткунӣ металл дар сондон, ғур-ғур ҳангоми арра кардани фанер амалиёти корро фавран нодуруст нишон медиҳанд. Инкишофи ҳисси ламс ҳангоми омӯзиши ашёи руҳ медиҳад (вазн, шакл, шахшӯлии сатҳ). Ҳисси бӯӣ дар хонандагон ҳангоми дучор омадани бӯйҳои нави ҷӯб, ширеши дуредгарӣ, равшанҳои мошинӣ, метали тафсон рушд мекунад.

Ҳамин тариқ, муаллим бояд қонунҳои умумии ташаккули шахсиятро омӯзад. Шахсият дар зери таъсири таълим, иҷтимоӣ ва худтарбия ташаккул меёбад. Шахсият натиҷаи таъсири мутақобилаи таъсироти беруна бо шароити дохилии инсон мебошад, ки самт, қобилият, ҳислат ва дигар хусусиятҳои шахсии ӯро дар бар мегирад. Гуфтаҳои болоиро ҷамъбаст намуда, бояд қайд кард, ки нақш ва имкониятҳо дар ташаккули шахсият фанни технология (таълими меҳнат) беандоза бузурганд. Ҳар як боби барнома ба рушди қобилияти эҷодӣ, дастовардҳои донишҷӯён, таваҷҷӯҳи устувор ба фан таъсир мерасонад, ҷаҳонбиниро васеъ менамояд, мероси эҷодиро муаррифӣ менамояд ва сифатҳои ахлоқӣ ва зебоипарастии шахсиятро тарбия менамояд.

ПАЙНАВИШТ:

1. Азизов, А.А.Тарбияи шахсияти хонандагон дар раванди таълими фанни технология (таълими меҳнат)/А.А.Азизов,Н.Н.Умаров// Пайёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.- 2022. – №6. – С. 119–127.
2. Ефремов, О.Ю. Педагогика. Учебное пособие/О.Ю.Ефремов.- СПб.:Питер,2010. – 382 с.
3. Жизнеспособность человека: индивидуальные, профессиональные и социальные аспекты / отв. ред. Махнач А. В. Дикая Л. Г. – М., 2016. – 509 с.
4. Ивашенко, Ф.И. Труд и развитие личности школьника: Книга для учителя/ Ф.И.Ивашенко.– М.: Просвещение, 1987. – 94 с.
5. Коджаспирова, Г.М. Педагогика в схемах и таблицах: учебное пособие.- 2-е изд., перераб. и доп. – Москва: Проспект, 2016 – 248 с.
6. Куликов, Л.В. Психология личности в трудах отечественных психологов: Хрестоматия. 2-е изд. // Выготский Л.С. Развитие личности мировоззрения ребенка// СПб. Питер, 2009. – 156 с.
7. Куликов, Л.В. Психология личности в трудах отечественных психологов: Хрестоматия. 2-е изд. –СПб.// Леонтьев А.Н. Формирование личности –// Питер, 2009. – С. 173–175.
8. Куликов Л.В. Психология личности в трудах отечественных психологов: Хрестоматия. 2-е изд. –СПб.// Ломов Б.Ф. Общественные отношения как общее основание// Питер, 2009. – 65 с.
9. Куликов, Л.В. Психология личности в трудах отечественных психологов: Хрестоматия. 2-е изд. –СПб.// Мясищев В.Н. Личность и отношения человека // Питер, 2009. – 107 с.
- 10.Макаренко, А.С.Достоин педагог. Сталинобод.Нашриёти давлатии Тоҷикистон.-1953.–753 с.
- 11.Маркс, К. Экономические рукописи 1957 – 1859 годов и К. Маркс., Энгельс Ф. Соч. – 2-е изд. Т.46. – ч.2. – 222 с.
- 12.Ожегов, С.И. Словарь русского языка. Под редакцией доктора филологических наук, профессора Шведовой Н.Ю.Москва.Советская энциклопедия –1973. – 845 с.
- 13.Семья и род // Энциклопедический словарь Брокгауза и Эфрона: в 86т. (82т. и 4 доп.). – СПб., 1890-1907. – 220 с.
- 14.Селье, Г. Стресс без дистресса,- М., 1982. – С.70.
- 15.Умаров, А.Н. Нақши тарбия дар ташаккул ва рушди шахсияти хонандагон. Номаи донишгоҳ. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва ҷомеашиносӣ.-2022. – №1(70). – С. 134– 141.
- 16.Умаров, А.Н., Исоева Т.Х., Очилова М.М. Тарбияи хонандагон ва ташаккули шахсияти онҳо дар раванди таълим. Дар маҷмӯа: Илм ва инноватсия - мафҳумҳои муосир. Маҷмӯаи мақолаҳои илмӣ оид ба натиҷаҳои қори Форуми байналмилалӣ илмӣ. Москва, 2022. – С. 46–51.
- 17.Ушинский, К.Д. Человек как предмет воспитания и собр. соч. в н-ти Т.-М.:Л.,1950.–Т.8. –46 с.
- 18.Фименова, М. Формирование личности: проблемы комплексного подхода в процессе воспитания школьника. Под редакцией действительного члена АН СССР Ч.Н.: Педагогика, 1983. – 256 с.

REFERENCES:

1. Azizov A.A., Umarov A.N. Upbringing of students in the process of Technology teaching (Labour upbringing). Bulletin of the Tajik national university, 2022.– №6. – P. 119–127.
2. Efremov O.Yu. / Pedagogy. Textbook.- St. Petersburg: Peter, 2010. – 382 p.
3. Human vitality: individual, professional and social aspects / resp. ed. Makhnach A. V. Dikaya L. G. – M.: 2016. – 509 p.
4. Ivashchenko F.I. Work and development of the student's personality: The book for the teacher. – M.: Enlightenment, 1987. – 94 p.
5. Kodzhaspirova G.M. Pedagogy in diagrams and tables: study guide. - 2nd ed., pederab. and additional - Moscow: Prospekt, 2016. – 248 p.
6. Kulikov L.V. Psychology of personality in the works of domestic psychologists: Reader. 2nd ed. – SPb. // Vygotsky L.S. Personal development of the child's worldview // Peter, 2009. – 156 p.
7. Kulikov L.V. Psychology of personality in the works of domestic psychologists: Reader. 2nd ed. - SPb. // Leontiev A.N. Personality formation - // Peter, 2009. – P. 173–175.
8. Kulikov L.V. Psychology of personality in the works of domestic psychologists: Reader. 2nd ed. – SPb. // Lomov B.F. Public relations as a common basis // Peter, 2009. – 65 p.
9. Kulikov L.V. Psychology of personality in the works of domestic psychologists: Reader. 2nd ed. - SPb. // Myasishchev V.N. Personality and human relations // Peter, 2009. – 107 p.
10. Makarenko A.S. Pedagogical stories, Tajik State Publishing House, Stalinobod, 1953. – 753 p.
11. Marx K. Economic Manuscripts 1957 - 1859 and K. Marx., Engels F. Soch. – 2nd ed. T.46. – part 2. – 222 p.
12. Ozhigov S.I. Dictionary of the Russian language. Under the editorship of Doctor of Philology, Professor Shvedova N.Y. Publishing house "Soviet Encyclopedia". Moscow. – 1973. – 845 p.
13. Family and clan // Encyclopedic Dictionary of Brockhaus and Efron: in 86 volumes. (82 tons and 4 additional). - St. Petersburg, 1890– 1907. – 220 p.
14. Umarov A.N., Isoeva T.Kh., Ochilova M.M. Education of students and development of their personality in the process of education. In the collection: Science and innovation - modern concepts. Collection of scientific articles on the results of the work of the International Scientific Forum. Moscow, 2022. – p. 46–51.
15. Selye G. Stress without distress, – M.: 1982. – P.70.
16. Umarov A.N. The role of education in the formation and development of students' personality. University letter, series of humanities and social sciences, 2022. – No 1(70). - P. 134-141.
17. Ushinsky K.D. Man as an object of education and sobr. op. in n-ty T.– M.: L., 1950. – Ch.8. –46 p.
18. Fimenova M. Personality formation: problems of a comprehensive approach in the process of educating a schoolchild. Under the editorship of a full member of the Academy of Medical Sciences of the USSR Ch.N.: Pedagogy, 1983. – 256 p.